

Оксана ПАЛІЙ

ТЕАТР ІМЕНІ МАРІЇ ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ: СТОРІНКАМИ ДІЯЛЬНОСТІ (1927–1930)

Борис Романицький – одна із найвідоміших постатей в історії українського театру першої пол. XX ст., отже, і здавалося б, одна із най докладніше вивчених. Так, докладні відомості про творчу діяльність митця, зокрема аналіз акторських робіт та режисерських постанов можемо знайти на сторінках книжок, присвячених заньківчанам. Передовсім варто назвати монографію Б. Кордіані, Л. Мельничук-Лучко “Львівський державний Ордена Трудового Червоного Прапора український драматичний театр імені М. Заньковецької” [1]. Оскільки ця праця концептуально укладена за репертуарним принципом, то тут можемо знайти інформацію про акторський та режисерський доробок Бориса Романицького в контексті історії всього театру загалом. Дослідження вийшло друком 1965 р., тож інформація проаналізована лише до середини 60-х рр.

Крім того, про Бориса Васильовича Романицького вийшла окрема спеціальна монографія у серії “Майстри сцени та екрана”, автором якої є Б. Завадка [2]. Автор не лише дослідив біографію видатного митця, а й розглянув концепцію основних акторських образів та режисерські постанови Б. Романицького. В окремих додатках подав перелік основних його акторських та режисерських робіт. Зауважимо, що цінність цієї праці також і в тому, що до остаточного редагування книжки долучився сам Борис Романицький. Автор дослідження неодноразово наводить спогади митця, які отримав спеціально з приводу того чи іншого питання. Певним хронологічним етапом у дослідженнях про Бориса Романицького і Театр імені Марії Заньковецької вважаємо монографію О. Кулика “Львівський театр імені М. К. Заньковецької” [3], де може-

Борис Романицький

мо проаналізувати відомості про Бориса Романицького в контексті діяльності заньківчан аж до кінця 80-х рр. Таким чином, перелічені вище публікації є своєрідними (і найважливішими) “маяками” для дослідників історії Театру імені Марії Заньковецької і постати Бориса Романицького зокрема. Правда, не будемо забувати: ці тексти належать часам тоталітаризму.

Звичайно, крім названих праць було багато окремих цікавих публікацій у тогочасній пресі. Однак,

Колектив Державного українського драматичного театру ім. Марії Заньковецької, 1927 р.

сито радянської цензури є тим спільним знаменником, який об'єднує їх усі. Згодом, уже в часи Незалежності, з'явилося багато буклетів, альбомів з історії театру.

Окрім того, до 100-річного ювілею колективу вийшов друком перший том дослідження з історії Театру імени Марії Заньковецької (1-ша пол. XX ст., авторства Г. Веселовської та Р. Лаврентія) [4]. Театрознавці охарактеризували діяльність заньківчан за географічним принципом (київський, мандрівний, запорізький, евакуаційний періоди). Відтак сама постать Бориса Романицького, незважаючи на чисельність посилань, цитування текстів безпосередньо самого майстра та інших заньківчан цього часу, рецензії, діяльність колективу наприкінці 20-х – поч. 30-х рр. не стала об'єктом уваги дослідників. Згортання процесів авангардних пошуків у театральній естетиці, відхід О. Загарова від керівництва колективом висвітлено у згаданому дослідженні доволі докладно. Проте завжди залишається нове місце для пошуків, знахідок, уточнень.

Тож ми, спираючись на маловідомі матеріали тогочасної періодики, а також документи із збірки Центрального державного архіву вищих органів влади

та управління України, спробуємо розширити наші відомості про початок діяльності Бориса Романицького як керманіча заньківчан, проаналізуємо особливості репертуарної політики театру на початку доби сталінізації, уточнимо маршрут виступів колективу напередодні стаціонарування у Запоріжжі.

Отож, з відходом О. Загарова, Театр імени Марії Заньковецької очолив Борис Романицький. Спробуємо пунктирно охарактеризувати на підставі тогочасних публікацій у пресі культурну політику Робмису щодо українських драматичних театрів; сподіваємося, це дасть можливість глибше зрозуміти складну ситуацію, в якій опинилися заньківчани 1927 р.

Культурну політику Робмису щодо українських театрів цього часу дуже яскраво ілюструє маловідома сьогодні дослідникам, однак прикметна редакційна стаття (без зазначення авторства – *О. П.*), у якій автор переконує, що в кожному великому робітничому районі треба утворити і підтримувати професійний театр. Окрім того, за словами автора, у культурній політиці загалом необхідні певні корективи: доцільно акцентувати саме на кваліфікованих мистецьких силах, а не самодіяльності [5, с.1]. Тобто автор пропонує стратегію подальшого розгортання політики україні-

зації засобами мистецтва у новостворених великих індустріальних районах, де процвітала “театральна халтура”.

На противагу цій думці, висловленій в авторитетному харківському часописі, чиновник від ідеології, один із тогочасних керівників Робмису – Роберт Пельше – у своїй публікації зазначив, що тогочасне театральне мистецтво в Україні – одна із найактивніших форм, яку варто всіляко підтримувати [6, с.1] Автор допису зауважив, що найвагомішою допомогою з боку влади дочекалися колективи на чолі із Лесем Курбасом та Марком Терещенком як найпопулярніші серед мас. Крім того, Р. Пельше зауважив, що на Україні діють 580 театральних драматичних колективів [7, с.1].

На думку чиновника, українські драматичні театри здебільшого дуже кволо впроваджують новий соцреволюційний репертуар, пролетарські форми і стиль у театральній естетиці. Тому, мовляв, владі варто поміркувати над новими засобами боротьби із контрреволюцією у театральному мистецтві на Україні [8, с.1.] Отже, як простежуємо із цих публікацій, навіть серед тогочасної владної верхівки не існувало єдиного погляду на провадження культурної політики.

Очевидно, що другий варіант, – тоталітарна радянська та постійний контроль української сцени почали відчутно набирати оберти. І саме на прикладі втрати заньківчаними стаціонарного осідку у Катеринославі можемо це чітко простежити. До того ж, фінансовий дефіцит, а також постійні інтриги місцевої влади, яка свідомо надавала значні фінансові субсидії таким непрофесійним колективам, відверто халтурним трупам як “Шахтерка Донбасса”, ставили місцевий стаціонарний професійний колектив (тобто заньківчан – *О. П.*) у безвихідне становище. А такі авторитетні діячі, як Іван Ткачук і Максим Лебедь, станом на 1927 р. вже переїхали працювати до Харкова і зарадити у цій ситуації не могли.

Ситуація складалася доволі напружена, і розв’язка не забарилася. Так, під час чергових гастролей заньківчан у Запоріжжі (місто, як відомо, належало до Катеринославської губернії – *О. П.*) їхнє приміщення, разом із театральним майном, було незаконно передане міською владою іншому колективу. Театр імені Марії Заньковецької опинився на вулиці без жодних засобів до існування. Разючим контрастом до цієї ситуації є лист Олександра Корольчука ще від 23 грудня 1924 р., де тогочасний керівник розповідає про поліпшення умов праці заньківчан на Катеринославщині: “В кінці-кінців нам пощастило, нас “удержавили”. Це Вам не фунт ізюму <...> – а державний театр. <...> В Катеринославі думаємо задержатися <...> 31 мая (тобто 1925 р. – *О. П.*) держава передає нам

катеринославський театр на 3-5 літ як постійну базу. (підкреслення – наше. – *О. П.*)” [9, арк.1-2].

Згодом, як довідуємося зі статті В. Яременка “Десять років праці”, заньківчанський колектив, втрапивши стаціонарний осідок у Катеринославі (тепер м. Дніпро – *О. П.*), свій сезон закінчив у Миколаєві, Крюкові та Кременчуці в доволі екстремальному режимі [10, с.31].

Проте, матеріяли тогочасної харківської преси, зокрема журналу “Нове мистецтво”, допомогли нам бодай частково уточнити відомості про перебування заньківчан на Катеринославщині як трупи стаціонарного театру, маршрут вимушених гастролей, репертуарну афішу колективу, умови праці та ін.

Так, автор, що підписався криптонімом “П. Б.” на сторінках харківського журналу “Нове мистецтво”, зауважив, що заньківчани закінчили зимовий сезон у Катеринославі 21 лютого, відтак 23 лютого розпочинають виступи у Запоріжжі, де пробудуть упродовж місяця (тобто березня – *О. П.*), а наступним пунктом гастрольних виступів буде Кременчук, де театр працюватиме до 1 травня [11, с.7.].

Окрім того, від’їзд заньківчан 1927 р. із Катеринослава на так зване “культурне обслуговування Катеринославської округи”, а також наміри колективу повернутись на зиму знову у це ж місто фіксує і М. Каргальський [12]. Також митець зазначив, що в осідку заньківчан, на час відсутности колективу, працював театр для дітей; основну увагу автор зосередили на проблемі студійного виховання акторів у Держдрамі ім. Заньковецької [13, с.6]. Тобто, із цієї публікації яскраво видно, що у свідомості глядачів (та навіть представників мистецького середовища) – Катеринослав, а також приміщення театру імені Луначарського – домівка Державного драматичного театру імені Марії Заньковецької [14, с.6.].

Про обов’язковість гастролей заньківчан “по округах” зазначав і рецензент журналу “Нове мистецтво”. Він зауважив, що колектив користується популярністю серед глядачів, які зуміли оцінити роботу театру. Щодо “культурного обслуговування”, то заньківчани здійснювали гастрольні виступи згідно з планом Головополітосвіти, і ці плани охоплювали такі округи, як: Дніпропетровський, Запорізький, Зінов’євський, Миколаївський та Херсонський. [15, с.18]. Тобто театр змушений був виступати не лише на Катеринославщині, його виступи охоплювали значно більшу територію.

Місцева катеринославська влада використала виїзд заньківчан на гастролі як можливість назавжди позбутися театру. Місцевих чиновників не зупинив навіть той факт, що колектив був уже удержавлений, а приміщення згідно з договором оренди належало Театрові імені Марії Заньковецької, і цей договір ніколи й не був офіційно скасований.

ЗИМОВИЙ ТЕАТРУ В. П.
Сес. в 1923 29 р. Рік інсценуван. 7-й

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ДРАМАТИЧНИЙ ТЕАТР ІМ. МАРІЇ ЗАНЬКОВЕЦЬКОЇ

ПРОГРАМ

СЬОГОДНІ СЬОГОДНІ
Трагікомедія на 3 дії та 12 карт. Я. МАМОНТОВ

РЕСПУБЛІКА НА КОЛЕСАХ

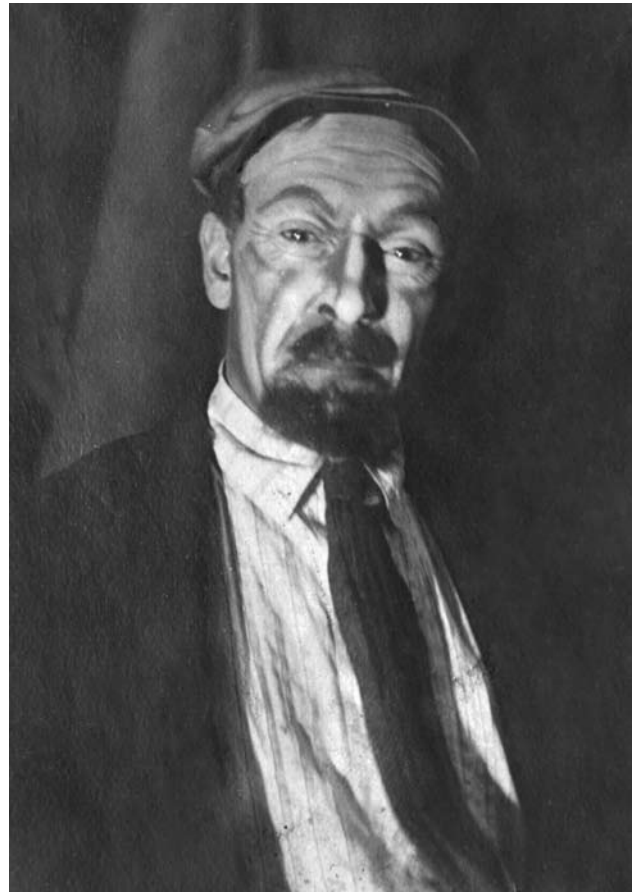

Зав. муз. частиною Мих Бак.

УЧАСТЬ БЕРУТЬ:

Андрій Дудка	Романицький
Сенґка Хапчук	Супоня
Кудалов	Федьквоич-Писаревський
Фенька	Половко
Люся Пазунок	Руно-Міхайлова
Печений	Грінченко
Мерчик	Дударев
Максим Яременко	Богаченко
Завірюха	Слива
Стьопа	Погребний
Кузьма	Олесь О.
Харитива	Зініна
Явдоха	Фразенко А.
Архип	Щоголів
Гіп	Авшаров
Оксюша	Даценко
Машиніст	Щоголів
Корольок	Слобожанець
	Лісенко
Бандити	Глоловань
	Слобожанець
	Фразенко
	Іванова
	Гаєнко
Салдатки	Олесь О.
	Бак Марія
	Собольова
Дід	Фразенко Є.
Баба	Квітка

Адміністратор **М. МИШТРУШИН**
м. Сталіно, друк. «Д. Т.» Окрліт 427 від 2/III-29 р. 100 прим.

Дмитро Дударев – Мерчик у виставі “Республіка на колесах” Я. Мамонтова. Режисер – Б. Романицький, художник – Г. Орлов. Державний український драматичний театр ім. Марії Заньковецької, 1927 р.

Так чи інакше, але відбувши гастролі Катеринославщиною, заньківчани несподівано з'ясували, що вони “знову на колесах”. До того ж трупа була фактично ще й пограбована, адже у неї по-шахрайськи відібрали театральне майно: костюми, реквізит, технічне приладдя, документацію, архів та ін. Цей факт змусив заньківчан до значних коректив у їхній репертуарній афіші. Очевидно, саме цим пояснюється той факт, що 1927 р. заньківчани поновили велику частку спектаклів зі свого старого репертуару. Факт цей у своєму дописі зафіксував відомий театрознавець Петро Рулін [16, арк.8]. Адже “старі” вистави були, зазвичай, бюджетні і не завжди вимагали великих затрат на оформлення.

Сьогодні можемо лише уявляти, як складно було театрові вкотре з нуля налагоджувати роботу. Про цей важкий період В. Яременко лише побіжно зауважив, що вони з Борисом Романицьким намагалися “в гарячці” знайти місце для продовження роботи колективі [17, с.31.], про що й засвідчують матеріали тогочасної періодики. Адже окремі навіть знані

*Керівництво Державного українського драматичного театру ім. Марії Заньковецької, 1927 р.
В центрі – директор театру В. Фальський, ліворуч від нього – мистецький керівник театру Б. Романицький.*

митці, усвідомивши скрутне становище, в якому опинився театр, залишали колектив. До прикладу, трупа втратила одного із найцікавіших своїх художників (учня Анрі Матіса), який надалі не співпрацював із жодним іншим театральним колективом – Андрія Тарана [18, С.574]. Своєрідним прощальним жестом художника була виставка АРМУ (митець належав до цієї спілки), яка відкрилася в лютому 1926 р. спершу в Києві, потім в Одесі та Катеринославі (тепер м. Дніпро. – *О. П.*), а згодом продовжилася в Парижі та Німеччині. У цій виставковій експозиції було спеціальне відділення театального мистецтва [19, С.17]. Збереглася світлина з експозиції – саме тієї частини, що ілюструвала сценографію Андрія Тарана як здійснену, так і нереалізовану (ескізи та рисунки) у Театрі імені Марії Заньковецької [20].

Припускаємо, що як реакція на дії чиновників саме в цей час з'являється публікація відомого критика В. Хмурого на сторінках того ж таки "Нового мистецтва". [21, с.8-11]. Авторитетний харківський критик зауважив, що переміщення театральних кадрів не дало бажаних наслідків: хоча один колектив воно справді-таки зміцнило (Одеську держдраму), та інший, навпаки, ослабило. При цьому В. Хмурий не назвав той "ослаблений" колектив, який постраждав внаслідок допущених "помилко" [22, с.8-11]. Відтак, географічне переміщення театрів, зміна стаціонарного осідку – на думку В. Хмурого – зовсім невдала затія, що себе цілковито не виправдала, і це владі треба визнати, щоб не повторювати подібних помилок у майбутньому [23, с.8-11].

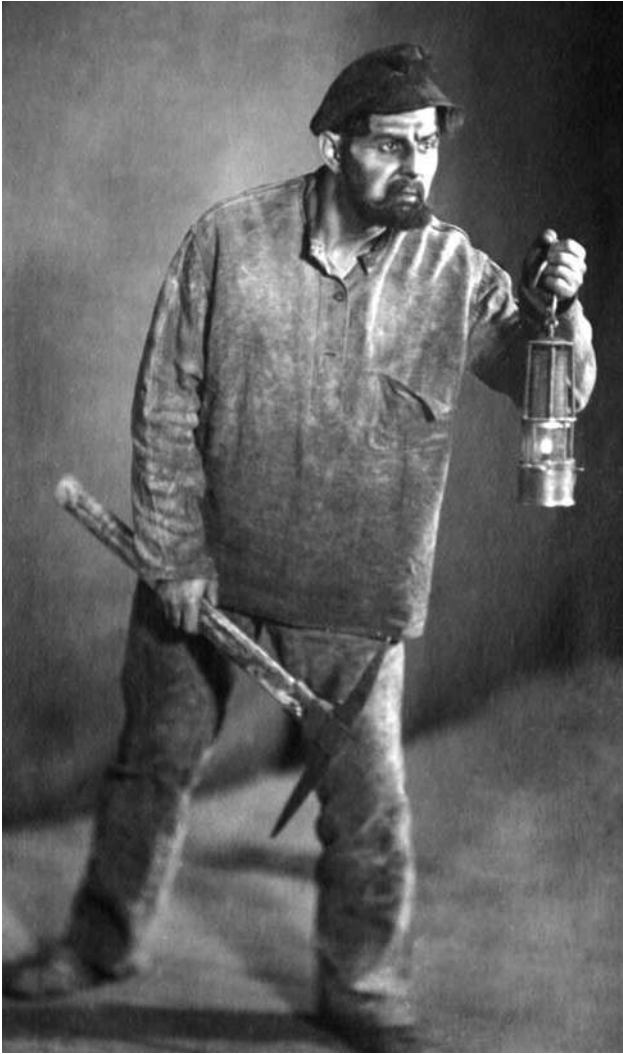
Із повідомлень театральної хроніки в тогочасній пресі довідуємося, що вже 8 жовтня 1927 р. Театр імені Марії Заньковецької розпочав свій зимовий сезон (1927/1928) у Полтаві [24, с.15]. Відкрили цей сезон заньківчани виставою "Підземна Галичина" М. Ірча-

на [25, с.15]. Виступи відбувалися у приміщенні Театру ім. Миколи Гоголя, зрештою, там само колектив презентував свої вистави ще 1924 р.

Упродовж серпня-вересня 1927 р., тобто після того, як колектив був позбавлений стаціонару у Катеринославі, напередодні приїзду до Полтави, Театр імені Заньковецької виступав у Кривому Розі. Відомості про умови мандрів знаходимо на сторінках львівської преси у спогаді В. Яременка, вже через півстоліття після описуваних подій, коли театр знову завітав до цього краю: "Колись ми пішки сходили все Криворіжжя, – згадує народний артист СРСР В. Яременко – З клуночком реквізиту під пахвою приємно було погідного літнього вечора пройтися 7-10 кілометрів, перепочити під вербою в балці. Тепер і балок тих не знайдеш, тепер, трамваєм, з кінця в кінець їдеш десятки кілометрів..." [25, с.4] Принагідно зауважимо, що того ж таки 1927 р. до Театру імені Марії Заньковецької вступили ще два артисти, митці знакові для всієї подальшої історії колективу. Йдеться про артистів Дмитра Дударева [26, с.4] та Костя Губенка [27, с.4].

Саме 1927 р. заньківчани мали відзначати свій перший ювілей – п'ятиріччя творчої діяльності (звичайно, згідно з радянським "літочисленням"), бо ж насправді це вже завершувалось перше десятиріччя. Так чи інакше, але влада не могла проігнорувати цієї події з огляду на те, що заньківчани були удержавленим театром, незважаючи на позбавлення стаціонарної бази.

Відтак був створений оргкомітет, який мав займатися проведенням цієї урочистості. На підставі віднайденної фондової збірки документів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, присвяченої Театрові імені Марії Заньковецької, передовсім, складеної та затвердже-

Є. Фразенко – Забойник у виставі “Голос надр” В. Білля-Білоцерковського. Режисер – Б. Романицький, художник – М. Санников. Державний український драматичний театр ім. Марії Заньковецької, 1928 р.

ної програми заходів з нагоди святкування ювілею, вперше можемо назвати склад цього оргкомітету: “Очільником його, звичайно, було названо голову тогочасного НКО – Ф. Христового, його заступником тогочасного директора театру В. Фальського, а безпосередньо склад самої комісії по влаштуванню святкового ювілею був такий: Г. Юра, Л. Курбас, О. Вишня, Я. Мамонтов, І. Дніпровський, М. Ірчан, Д. Ровинський і головний режисер колективу ім. Заньковецької Б. Романицький та один представник від артистів театру” (на жаль, імени в документі не вказано. – *О. П.*) [28, арк. 111.]. Прикметно, що у цитованому вище документі хронологічно вперше в історії театру зафіксовано, що Борис Романицький є головним режисером, керманічем Театру імени Марії Заньковецької.

Окрім цього, саме у Полтаві в жовтні 1927 р. вийшов перший присвячений театрові буклет, на сімнадцяти сторінках, де також вперше було офіційно названо (за абетковим принципом) імена артистів, що нагоді склали трупу, та подано діючий репертуар [29, арк. 152-156].

Буклет досить щедро проілюстрований світлинами із вистав діючого репертуару і тих, що вже відійшли в історію. Більшість із назв вказаних вистав, світлин та наведеної інформації пізніше ніде не використовували, ба навіть інше – не було жодних згадок у наукових чи популярних виданнях, присвячених заньківчанам, про видання цього буклету. Лише в хроніці журнал “Нове мистецтво” напередодні святкування ювілею заньківчан зазначав, що урочистості відбудуться в листопаді, а тим часом організаційна комісія збирає матеріали для видань спеціального ювілейного збірника [30, с. 13].

Оскільки матеріали до цього видання впереваж довідкового характеру (склад трупи, діючий репертуар, світлини вистав), то, на наш погляд, доречно жанр публікації визначити як буклет.

З нього й довідуємося, що склад заньківчанських артистів у сезоні 1927/1928 рр. був таким: Богданович М., Введенський В., Гроза-Лотоцька Н., Грінченко С., Даценко К., Донець М., Дударев Д., Захар’єв П., Зініна О., Золотаренко І., Золотаренко Є., Іванова Н., Капустянський Ф., Квітка Л., Кірста Т., Корольчукова Л., Любарт В., Лучко Т., Міцкевич Я., Новальківська К., Олесь О., Половко Н., Романицький Б., Руно Б., Самійленко П., Слива І., Супоня В., Тілік Л., Фразенко Є., Фразенко А., Федькович Ф., Шмирьов І., Щоголів В., Янчук В., Яременко В. [31, арк. 156]. Припускаємо, що матеріали до цього видання, зокрема, відомості про склад трупи на момент публікації, не зовсім точні. Адже до буклету не ввійшло ім’я Костя Губенка, що вже перебував тоді в трупі заньківчан, акторка ж Олена Зініна станом ще на 1926 р., як довідуємося із підпису на фото у журналі “Нове мистецтво”, була актрисою російського харківського театру “Красный факел” [32, с. 6.].

Щодо репертуару, то в буклеті видрукувана репертуарна афіша, отже можемо вказати спектаклі заньківчанського репертуару і, по можливості, зазначимо авторів драматичного матеріалу та режисерської інтерпретації:

“Репертуарний план: “Любов Ярова” К. Треньова, “Підземна Галичина” М. Ірчана; режисер Б. Романицький; “Собака на сні” Л. де Веги; режисер О. Загаров; “Фуенте Овехуна” Л. де Веги; режисер Д. Козачковський; “Пурга” (прем’єра в грудні) (автора драматургічного матеріалу не вдалося встановити і жодних відомостей про цю постановку на кону колективу теж не знайдено. – *О. П.*); “Народний

Малахій” М. Куліша; (режисер-постановник невідомий; відомості про цю виставу також відсутні. – О. П.); “Енеїда” І. Котляревського; режисер Д. Козачковський; “Республіка на колесах” Я. Мамонтова; режисер Б. Романицький (прем’єра в грудні); “Яблуневий полон” І. Дніпровського; режисер Б. Романицький; “Фея гіркого мигдалю” І. Кочерги; режисер Б. Романицький; “Рожеве павутиння” Я. Мамонтова; “Отелло” В. Шекспіра; режисер Панас Саксаганський; “Тартюф” Ж.-Б. Мольєра; режисер О. Корольчук; “Паливода” І. Карпенка-Карого; режисер Д. Козачковський; “Ревізор” М. Гоголя; режисер О. Корольчук; “Сава Чалий” І. Карпенка-Карого; режисер О. Корольчук; “Розбійник Кармелюк” Л. Старицької-Черняхівської; режисер О. Корольчук; “97” М. Куліша; режисер О. Корольчук; “Вій” Остапа Вишні за М. Гоголем; режисер Д. Козачковський (прем’єра готується в листопаді); “Господиня заїзду” К. Гольдоні; режисер О. Корольчук (п’єса йшла в репертуарі під назвою “Мірандоліна”); “Родина щіткарів” М. Ірчана; режисер А. Ірій; “Седі” С. Моема та Д. Колтона; режисер Т. Лучко (прем’єра готується в листопаді); “Гайдамаки” Л. Курбаса за Т. Шевченком; режисер Л. Курбас; “Катерина” Т. Шевченка; режисер Д. Козачковський” [33, арк.152-156].

Отже, як свідчить текст згаданого видання, у репертуарній афіші колективу наявні постанови як режисерів-вихованців заньківчан (наприклад, Андрій Ірій, Доміан Козачковський, Микола Богданович, Олесь Олесь, Григорій Лаврик, Іван Крига, Іван Богаченко, Юрій Іваненко), так і постанови корифеїв українського театру, досвідчених майстрів національної сцени: Панаса Саксаганського, Олександра Корольчука, Леся Курбаса (зокрема, “Тартюф” Ж.-Б. Мольєра, “Господиня заїзду” К. Гольдоні, “Гайдамаки” Т. Шевченка). Ці вистави стали окрасою репертуару, візитною картою самого колективу.

Прикметно, що саме в цей час, з нагоди ювілею, на сторінках харківської преси з’явилась низка публікацій, присвячених театрові, зокрема, розлогі виступи Бориса Романицького та Максима Лебеда.

Перший директор передовсім бажав заньківчанам постійно вчитися, рухатися вперед [34, арк.4]. М. Лебедь слушно зауважив, що постійні виступи по “українських сон-городах” позначилися на якості постанов, системності мистецького пошуку [35, арк.4]. Відзначаючи перший значний ювілей, на думку М. Лебеда, добрим словом варто згадати режисера Олександра

І. Слива, І. Богаченко, Д. Дударев у виставі “Голос надір” В. Білля-Білоцерковського. Режисер Б. Романицький, художник М. Санников. Державний український драматичний театр ім. Марії Заньковецької, 1928 р.

Корольчука, який був “основоположником та душею театру” [36, с.8-9].

Борис Романицький у своїй хронологічно першій публікації під назвою “Заньківчани про себе” писав: “Ми – театр сучасності! І прагнемо відтворити темп своєї епохи, добираючи той репертуар, в якому глядач знаходить відгомін своїх ідеалів” [37, с.10]. Згодом перша фраза цієї публікації Бориса Романицького стало гаслом всього колективу. Проте, Б. Романицький тоді вперше говорив про важливі проблеми, які доводиться долати театрові. Він відзначив, що колектив мусить ставити багато різних вистав, чого не буває в центральних колективах. Відповідно, в гонитві за великим репертуаром складно покращувати ансамбль, художню умілість театру. Борис Романицький визначив іншу потребу для нормального розвитку колективу: “Ми боремося з нудотою в театрі, а для цього в поточнім сезоні увагу маємо звернуть на темп і експресію в подачі вистави” [38, с.11].

Розглядаючи цей період в історії заньківчан, чітко можемо простежити поступовий перехід від мистецької мови, певною мірою пов’язаної з неоромантичними тенденціями до опанування елементів естетики експресіонізму. Одним із яскравих представників цього естетичного напрямку в Театрі імені Марії Заньковецької був саме Борис Романицький. Такі етапні зміни в історії української режисури, естетичну полеміку, беручи до уваги й сценічну практику заньківчан

*Сцена з вистави “Диктатура” І. Микитенка. Режисер – Б. Романицький, художник – М. Санников.
Державний український драматичний театр ім. Марії Заньковецької, 1929 р.*

цього часу, докладно проаналізував у своїй спеціальній статті відомий театрознавець Ю. Бобошко [39, с.21-31]. Проте, цей природний розвиток театральної естетики на національній сцені почав згортатись на початку 1930 р., а багато подій та явищ того часу були викреслені з історії українського театру.

Щодо заньківчан сезону 1927/1928 рр., то варто зазначити: саме у Полтаві Борис Романицький отримав звання заслуженого артиста республіки; із матеріалів хроніки довідуємось, що свій ювілейний сезон театр розпочав 8 жовтня у Полтаві виставою “Підземна Галичина” М. Ірчана [40, с.13]; у цьому повідомленні зазначено, що заньківчани підписали угоду із Полтавською окрінспектурою на освітні і пробудуть у місті аж до 1 січня 1928 р., а в січні розпочнуть гастролі у Сумах, де працюватимуть до 5 березня 1928 р.; на 5 травня планувались виступи в Артемівську, які мали тривати впродовж місяця [41, С.13].

Ця інформація із харківського часопису важлива, звичайно, тим, що дозволяє не тільки розширити наші відомості щодо мандрівної хроніки заньківчан під керівництвом Бориса Романицького, але й уточнити давнішу загальновідому інформацію від Василя Яременка. У своїх спогадах він пише, що заньківчани у квітні 1928 р. отримали спеціальний прапор від шахтарів Артемівська “і там же відсвяткували свій

перший ювілей” [42, с.72]. Однак, в академічному виданні “Український драматичний театр. Нариси історії” знаходимо інші факти, які різняться від поданих В. Яременком. Так, Ю. Костюк, автор нарису про діяльність заньківчан 1926–1934 рр., твердить, що свій перший ювілей театр особливо урочисто святкував восени 1927 р. у Полтаві. [43, с.234] Таким чином, документи із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а також тогочасна поточна преса засвідчують, що це не точні відомості, оскільки заньківчани відвідали Артемівськ лише 5 травня 1928 р., вже після відзначення ювілею і присудження Б. Романицькому звання залуженого артиста республіки.

Також 1928 р. вийшов збірник статей відомого критика Йони Шевченка, де серед численних матеріалів із найрізноманітнішої проблематики є параграф, присвячений Театрові імені Марії Заньковецької. Й. Шевченко зауважує, що Б. Романицький після смерті О. Корольчука керує художньою частиною театру, відтак сталість режисури забезпечує стабільний розвиток колективу. Автор вважає, що “організаційно театр досить міцний, а це дає йому змогу доходити форм культурного театру” [44, с.25]. Хронологічно це перша театрознавча праця, де є коротенький аналіз становища Театру імені Марії Заньковецької під керівництвом Бориса Романицького.

Завершивши свої виступи у Полтаві, заньківчани прибули на весняний сезон до Сум. Тут колектив віддав належне пам'яті художнього керівника театру Олександра Корольчука у роковини його смерті. Один із артистів театру Володимир Щоголів подав замітку до харківської преси під назвою “Жалібні роковини” [45, с.3.]. В. Щоголів писав: “3 березня минуло рівно три роки, як помер відомий український артист та культурний діяч – Олександр Корольчук. <...> Особливо тяжким ударом була його смерть для театру ім. Заньковецької, що загубив неабиякого майстра-артиста і прекрасного організатора.” [46, с.3] Також автор відзначив, що О. Корольчук помер у молодому віці, маючи 42 роки; та саме йому, одному із фундаторів Театру імені Марії Заньковецької довелося винести на своїх плечах тягар організаційного періоду. На пошану пам'яті свого керманіча заньківчани заклали фонд його імені, і на кошти цього фонду його колеги вирішили збудувати монумент на могилі Олександра Корольчука у Запоріжжі [47, с.3].

У хронікальних рубриках харківських часописів навіть пізніше, після ювілею, з'явилися ще замітки, в яких відзначалося, що заньківчани за свій короткий шлях провели значну творчу роботу і є цілісним мистецьким організмом. [48, с.1].

Так чи інакше, вже після відзначення сумних роковин, завершивши свою роботу у Сумах, Театр імені Марії Заньковецької почав виступати з 5 травня в Артемівську та на копальнях Донбасу. Гастролю на Донбасі були наслідком так званої наради директорів театрів у Харкові. Як довідуємося із публікації М. Христового, влада не зуміла створити на теренах Донбасу професіональні театральні колективи. Тому було прийнято рішення, що всі державні театри, відповідно до заздалегідь складеного графіка Головополітосвіти, повинні будуть упродовж весняно-літніх сезонів 1927/1928 рр. та 1928/1929 рр. здійснювати тривалі гастрольні виступи з метою заповнити цю прогалину у сфері так званого культурного обслуговування шахтарів та металургів. [49, с.11].

Тому не викликає сумнівів, що у травні Театр імені Марії Заньковецької, як один із таких державних закладів, працював в Артемівську, виконуючи розпорядження НКО [50, с.1]. Отже, це не були гастролі, здійснювані з ініціативи колективу. Театр мав працювати на Донбасі весь літній період (тобто до вересня 1928 р. – *О. П.*) [51, с.1]. Однак уже за місяць, у тій же рубриці “Хроніка”, знаходимо цілком протилежну інформацію: літній сезон 1928 р. заньківчани проводять у Балті та інших населених пунктах Автономної Молдавської РСР (територія сучасної Молдови. – *О. П.*) [52, с.14]. Припускаємо, що виступи на Донбасі були для театру вкрай складним завданням. Наприкінці 20-х рр. там практично

Дмитро Дударев – Півень у виставі “Диктатура” І. Микитенка. Режисер – Б. Романицький, художник – М. Санников. Державний український драматичний театр ім. Марії Заньковецької, 1929 р.

не існувало відповідних для виступів приміщень, відтак малі касові збори навряд чи могли забезпечити ефективне функціонування театру впродовж такого тривалого часу. Очевидно, саме з причин пошуку більш пристосованого місця праці, театр на початку літа 1928 р. полишив Донбас і переїхав на територію Молдови.

Також у замітці зазначено, що завершивши літній сезон у Молдові, восени заньківчани будуть вперше гастрювати на території Білорусі, а взимку повернуться назад до Полтави: з Полтавською окрінспектурою наросвіти заньківчани заздалегідь знову уклали угоду [53, с.14]. Очевидно, цей маршрут гастролей був таки зреалізований. На сторінках української періодики від червня 1928 р. аж до січня 1929 р. про заньківчан не з'являлося жодної інформації, яка б заперечила згадувані вище відомості.

Прибувши на зимовий сезон до Полтави, заньківчани поставили ряд нових спектаклів, зокрема “Диктатура” І. Микитенка у режисурі Б. Романиць-

кого (прем'єра відбулась 23 лютого 1929 р.) [54, с.17]. Вважаємо цю виставу до певної міри символічною, бо саме з неї починається своєрідне панування методу соцреалізму на заньківчанському кону.

Тоді ж у межах загального репертуару здійснили постанови режисери – вихованці режисерської майстерні Бориса Романицького – Г. Лаврик (“Місто вітрів” В. Кіршона, прем'єра – 4 березня 1929 р.) та І. Богаченко (“Коммольці”, прем'єра – 19 квітня 1929 р.) [55, с.17]. Вважаємо, що навіть назви вистав та автори драматичного матеріалу Г. Лаврик та І. Богаченко, рівно ж як і поява “Диктатури” І. Микитенка у репертуарі були таки справді не випадковими, а ознакою нової тенденції – початком сталінізації української сцени, і заньківчани винятком не стали. Однак, навіть поворот у напрямку до соцреалізму не допоможе театрові закріпитися в Полтаві. Впродовж весни-літа 1929 р. заньківчани вже виступали у Вінниці та Бердянську, і лише восени 1929 р. знову опинилися у Запоріжжі [56, с.14]. За час, відколи тут заньківчани були востаннє (1925), місто перетворилося на великий промисловий центр, швидко зростала кількість населення. Тому виникла гостра потреба у місцевому, вже стаціонарному театральному колективі. Заньківчани зробили спробу отримати стаціонарну базу у Запоріжжі. Однак, зусилля увінчалися успіхом лише в червні 1931 р. Грунтовне дослідження обставин стаціонарування та діяльності Театру імені Марії Заньковецької запорізького періоду під керівництвом Бориса Романицького – тема вже іншої розвідки.

Цього ж разу ми намагалися, передовсім, максимально простежити мандрівний маршрут після втрати стаціонару в Катеринославі й до отримання стаціонарного осідку у Запоріжжі. Адже саме період 1927–1931 рр. і досі є одним із найменш відомих в історії славетного колективу, очевидно, з тієї причини, що про цей час збереглося надзвичайно мало архівних документів, матеріалів преси та спогадів сучасників.

Водночас, саме з 1927 р. починається тотальна сталінізація української сцени, репресії проти митців, посилюється цензура. Тож було важливо простежити, як цей процес позначився на діяльності Театру імені Марії Заньковецької. Відлуння подій того часу відчуваємо і сьогодні.

1. Кордіані Б., Мельничук-Лучко Л. Львівський державний Орден Трудового Червоного Прапора український драматичний театр імені М. Заньковецької / Боемунд Кордіані, Леонтина Мельничук-Лучко. – Львів: Мистецтво, 1965 – 100 с.

2. Завадка Б. Борис Романицький / Богдан Завадка. – К: Мистецтво, 1978. – 144 с.

3. Кулик О. Львівський театр М. К. Заньковецької / Олексій Кулик. – К: Мистецтво, 1989. – 166 с.

4. Веселовська Г., Лаврентій Р. Національний академічний український драматичний театр імені Марії Заньковецької. Час і долі / Ганна Веселовська, Роман Лаврентій. – Львів: “Каменяр”, 2016. – 530 с.

5. [без підпису] Колектив у театральній роботі серед мас // Нове мистецтво. – Харків, 1926 – 6 березня – № 8 – С.1.

6. Пельше Р. Мистецтво на Україні / Роберт Пельше // Література, мистецтво, наука. – Київ, 1923. – 7 листопада. – № 251. – С.1.

7. Там само. – С.1.

8. Там само. – С.1.

9. Лист Олександра Івановича Корольчука до Павла Андрійовича (прізвище особи не встановлено). – Музей театального, музичного і кіномистецтва України – Фонд Олександра Корольчука. – Інв. № 9302. – Арк.1-2.

10. Яременко В. Десять років праці. Театр позбувся бази / Василь Яременко // Театр ім. Марії Заньковецької 1922–1932 рр. / за ред. Б. Романицького, М. Фінна, В. Яременка, П. Руліна. – Харків: ДВОУ Мистецтво, 1933. – С.31.

11. П. Б. Держтеатр ім. Заньковецької в Катеринославі / П. Б. // Нове мистецтво. – Харків, 1926. – 18. – № 9. – С.7.

12. Припускаємо, що при зазначенні ініціалу автора публікації допущено помилку. На нашу думку, правильно не Микола, а Сергій Каргальський. Саме Сергій Каргальський працював в Одесі, а з 1917 р. на запрошення Івана Мар'яненка переїхав до Києва і став актором Національного театру (згодом колективу було присвоєно ім'я Марії Заньковецької), де працював до 1923 р. включно. Від 1924 р. він уже в Харкові; як актор та режисер прибрав собі сценічне ім'я Сергій Іванович Каргальський (справжнє прізвище – Слинько). Від 1925 по 1928 р. С. Каргальський – організатор та директор Першої української опери у Харкові, згодом очолює Другу пересувну оперу у Вінниці, а впродовж 1935–1937 рр. – керівник Київського театру музичної комедії. У 1938 р. репресований. Аналізуючи студійний процес у заньківчанському колективі, його організаційні та репертуарні проблеми, можемо припускати, що С. Каргальський спирався на власний досвід роботи у трупі, де, продовжуючи артистичну кар'єру, паралельно закінчив першу заньківчанську театральну студію у Києві.

13. Каргальський М. Театральне життя Катеринослава / Микола [Сергій] Каргальський – Харків, 1926. – 25 травня. – № 21. – С.6.

14. Там само – С.6.

15. В.Щ. Державний драматичний театр ім. Заньковецької / В[олодимир] Що[голів] // Нове мистецтво. – Харків, 1926. – 14 грудня. – № 31. – С.18.

16. Рулін П. Театр імені М. Заньковецької. – Центральний архів-музей літератури і мистецтв України. – Ф.90. – Оп.1. – Спр. 373. – Арк.8.

17. Яременко В. Десять років праці. Знову “на колесах” / Василь Яременко // Театр ім. Марії Заньковецької

1922–1932 рр. / за ред. Б. Романицького, М. Фінна, В. Яременка, П. Руліна. – Харків: ДВОУ Мистецтво, 1933. – С. 31.

18. Мистецтво України. Біографічний довідник / Упор. А. В. Кудрицький, М. Г. Лабінський. – К.: Укр. Енцикл., 1997. – С.574.

19. Сім Б. В АРМУ / Б.[орис] Сім[анцев] // Нове мистецтво. – Харків, 1927. – 11 січня. – № 2. – С.17.

20. Світлина виставки АРМУ. – Архів автора статті.

21. Хмурий В. За пів сезону / В. Хмурий // Нове мистецтво. – Харків, 1927. – 18 січня. – № 4. – С.8-11.

22. Там само. – С.8-11.

23. Там само. – С.8-11.

24. [хроніка] В Полтаві. Держтеатр імені Заньково-вцецької // Нове мистецтво. – Харків, 1927. – 18 жовтня. – №20. – С.15.

25. Там само. – С.15.

26. [без підпису] Криворіжжя вітає заньківчан // Вільна Україна. – Львів, 1971. – 12 червня. – С.4.

27. Ніколаєв К. Майстри театру імені М. Заньково-вцецької. Дмитро Дударев / Костянтин Ніколаєнко // Вільне життя, Тернопіль. – 1955. – 24 липня. – С.4.

28. Завадка Б. Двести ролей актера / Богдан Завадка // Львовская правда. – Львів, 1955. – 14 янв. – С.4.

29. Виробнича Художня нарада. А – Склад комісії. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.166. – Оп.6. – Спр.593. – Арк.111.

30. Державний драматичний театр імені Марії Заньково-вцецької. Буклет. (Полтава, 1927 р.) – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України – Ф.166. – Оп.6. – Спр.593. – Арк.152-156.

31. [хроніка] В театрі ім.Заньково-вцецької // Нове мистецтво. – Харків, 1927. – 27 жовтня. – С.13.

32. Державний драматичний театр імені Марії Заньково-вцецької. Буклет. Склад трупи. (Полтава, 1927 р.) – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.166. – Оп.6. – Спр.593. – Арк. 156.

33. Фото Олена Зініна – актриса Харківського театру “Красный факел” // Нове мистецтво. – Харків, 1926. – 25 травня. – С.6.

34. Державний драматичний театр імені Марії Заньково-вцецької. Буклет. – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.166. – Оп.6. – Спр.593. – Арк.152-156.

35. Лебедь М. Про заньківчан (рукопис) / Максим Лебедь. – Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. – Інв. № 9159. – Арк. 4.

36. Там само. – Арк. 4 (цей рукопис було надруковано на сторінках журналу “Нове мистецтво”. Згодом його неодноразово цитували Остап Вишня та В. Яременко, але без зазначення авторства. У 1934 р. М. Лебеда було репресовано. – О. П.).

37. Лебедь Максим. Про заньківчан / Максим Лебедь // Нове мистецтво. – Харків, 1927. – 3 травня. – С.8-9.

38. Романицький Б. Заньківчани про себе / Борис Романицький // Нове мистецтво. – Харків, 1927. – 25 жовтня. – С.10.

39. Романицький Б. Заньківчани про себе / Борис Романицький // Нове мистецтво. – Харків, 1927. – 25 жовтня. – С.11.

40. Бобошко Ю. Українська режисура 20-х. Творчі напрямки та естетична полеміка / Юрій Бобошко // Режисура українського театру. Традиції і сучасність. Збірник наук. праць. / за ред. Л. Дашківської. – К.: Наукова думка. – С.21-51.

41. [хроніка] В театрі ім.Заньково-вцецької // Нове мистецтво. – Харків, 1927. – 27 жовтня. – С.13.

42. [хроніка] В театрі ім.Заньково-вцецької // Нове мистецтво. – Харків, 1927. – 27 жовтня. – С.13.

43. Яременко В. Піввіку творчої праці / Василь Яременко // Заньківчани. Львівський державний ордена Трудового Червоного Прапора академічний український драматичний театр імені М. Заньково-вцецької / за ред. І. Піскуна. – К.: Мистецтво, 1972. – С.72.

44. Костюк Ю. Державний український драматичний театр імені М. Заньково-вцецької (1926–1934) / Юрій Костюк // Український драматичний театр. Нариси історії (радянський період.). у 2-х т. / За ред. М. Рильського. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1959. – Т.2. – С.234.

45. Шевченко Й. Театри ім. Шевченка, ім. Франка, ім. Заньково-вцецької / Сучасний український театр. Збірник статей. – Харків, ДВОУ. – 1928. – С.25.

46. В. Щ. Жалібні роковини / В. [олодимир] Щ.[оголів] // Нове мистецтво. – Харків, 1928. – 6 березня. – С. 3.

47. Там само.

48. Там само.

49. [без підпису] Привіт театрові ім. Заньково-вцецької // Нове мистецтво. – Харків, 1928. – 3 квітня. – С. 1.

50. Христовий М. Народа директорів державних театрів / Микола Христовий // Нове мистецтво. – Харків, 1928. – 27 березня. – С.11.

51. [без підпису] Літній сезон державних театрів // Нове мистецтво. – Харків, 1928. – 8 квітня. – С.1.

52. Там само.

53. В театрі ім. Заньково-вцецької // Нове мистецтво. – Харків, 1928. – 6 червня. – С.14.

54. Там само.

55. Заньківчани. Ілюстроване видання / упоряд. М. Оверчук. – Львів, 1999. – С.17.

56. Там само.

57. Бабенко Ф. Хроніка / Федір Бабенко // Мистецтво масам. – Запоріжжя, 1929. – № 1. – С.14.